

Дмитро БУРІМ (*Kuiv*)

СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ УСТАНОВИ ДОВІРИ В НІМЕЦЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ПОЛІТИКА УРЯДОВИХ КІЛ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ (1938–1945)

Українська установа довіри в Німецькій імперії¹ розпочала свою діяльність 1 грудня 1938 р. та діяла до падіння Третього рейху – до весни 1945 р. Про створення установи довіри повідомила Українська пресова служба в Берліні: “З днем 1-го грудня біжучого року розпочав свої чинності «Комісаріат для українських справ в Німецькій державі» («Ukrainische Vertrauensstelle im Dritten Reiche»). Приміщення Комісаріату є: Berlin W 30, Bayerischer Platz 3² (тел. 262518). На чолі Комісаріату стоїть доктор Микола Сушко”³.

Установа довіри мала завдання “заступати інтереси бездержавних українців, що мешкають у німецькій державі, влекшувати зносини українців з державними урядами, спрямовувати куди слід старання в таких справах як паспорти, дозволи на побут, дозволи на працю та порадую бути помічним кожному українцеві в його персональних справах”⁴.

Історія Української установи довіри в Німеччині дотепер не була об’єктом спеціального дослідження. Щоправда, деякі автори, вивчаючи суміжні проблеми, торкалися у своїх роботах певних питань історії заснування та діяльності цієї установи⁵.

¹ Офіційна назва установи німецькою мовою: “Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche”. У статті використовується назва “Українська установа довіри в Німецькій імперії” (у літературі можна зустріти: “Українська установа довір’я”, “Українське бюро довіри”, “Українська служба довіри”, “Комісаріат для українських справ у Німецькій державі”).

² Бюро Української установи довіри в Берліні з 20 жовтня 1941 р. знаходилось за адресою: Berlin SO 36, Marianenplatz 14.

³ Оснування Комісаріату для українських справ у Німецькій державі // Українська пресова служба. Українське видання. Заступництво на Німеччину. – Берлін, 1938. – Ч. 16/38. – 12 грудня. Див. також: ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 38.

⁴ Там само. Див. також: Ukrainischer Pressedienst in Deutschland. – 1938. – Nr. 16/38; Діло. – 1938. – Ч. 280 (15.081). – 16 грудня.

⁵ *Кентій А. В.* Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). – К., 1998. – 200 с.; *Косик В.* Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 659 с.; *Кривець Н. В.* Українсько-німецькі відносини: політика,

У публікації здійснено спробу розглянути роль німецьких урядових кіл у створенні Української установи довіри у Німеччині та позицію української політичної еміграції.

По Першій світовій війні на території Німеччини в таборах військово-полонених (Раштат, Вецляр, Зальцведель) перебувало – за різними оцінками – близько 100000 українців, переважна більшість з яких повернулася в Україну⁶. У 1920-ті – 1930-ті рр. після поразки українських визвольних змагань (1917–1921), за підрахунками сучасних українських дослідників, у Німеччині проживало приблизно 15.000 українців (крім того, тимчасова економічна еміграція з Західної України)⁷. Чисельність української еміграції суттєво збільшилась внаслідок окупації Угорщиною Карпатської України та викликаної нею нової хвилі емігрантів-українців до Третього рейху⁸. З вибухом Другої світової війни в 1939 р. почалась масова еміграція українців на Захід, спершу до окупованої німцями Польщі, а з Польщі – до Німеч-

дипломатія, економіка. 1918–1933. – К., 2008. – 322 с.; *Кучерук О. С.* Рико Ярий – загадка ОУН. – Львів, 2005. – 212 с.; Українці в Берліні (1918–1945): Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада / Ред. В. Верига. – Торонто, 1996. – 256 с.; Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцігу. 1921–1945. – Філадельфія; Торонто; Нью-Йорк, 1979. – 218 с.; *Яриш В.* Українська Установа Довір'я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche // Українці в Берліні (1918–1945): Пропам'ятний збірник... – С. 184–187; *Романишин П.* Історія української еміграції та українська католицька церква в Німеччині // Там само. – С. 208–225; *Скиба Р.* Українське Національне Об'єднання (УНО) в Німеччині. До генези постанови УНО // Там само. – С. 177–183; *Каменецький І.* Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 851–882; Євген Коновалець та його доба. – 1020 с.; *Кубійович В.* Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / Упор. О. Шаблій. – Париж; Львів, 2000. – Т. II. – 1024 с.; *його ж.* Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету. – Чикаго, 1975. – 664 с.; Енциклопедія українознавства: У 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк, 1954–1989; *Dodenhoeft, Bettina* Laßt mich nach Rußland heim: russische Emigranten in Deutschland von 1918 bis 1945. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien, 1993. – 338 s.

⁶ *Срібняк І. В.* Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). – К., 1999. – 296 с.; *Троцинський В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – 260 с.; *Троцинський В. П., Шевченко А. А.* Українці в світі. – К., 1999. – 352 с.

⁷ *Троцинський В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі...; *Троцинський В. П., Шевченко А. А.* Українці в світі.

⁸ Карпатська Україна в боротьбі: Збірник. – Відень, 1939. – 234 с.; *Kotowski Albert S.* “Ukrainisches Piemont”? Die Karpatenukraine am Vorabend des Zweiten Weltkrieges // *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.* – 2001. – Н. 1. – S. 67–95; *Zlepko Dmytro.* Die Entstehung der polnisch-ungarischen Grenze (Oktober 1938 bis 15. März 1939). Vergangenheitbewältigung oder Großmachtpolitik in Ostmitteleuropa. – München, 1980. – 207 S.

чини⁹. Українська еміграція до Німеччини знову посилилася по окупації німцями Франції та Бельгії, де у міжвоєнний період жили та працювали емігранти з України. Найбільший наплив українців до Німеччини почався після того, як у 1941–1942 рр. німецька армія окупувала українські землі, які знаходились у складі СРСР. За статистикою Української установи довіри в Берліні, в 1943 р. лише із Західної України на праці в Німеччині було 800000 молодих людей. Ця статистика не охоплює великої маси робітників, привезених зі східноукраїнських земель¹⁰.

О. д-р Петро Вергун, голова Греко-католицької церкви в Німеччині періоду Другої світової війни, у своєму “Життєписі”, написаному в 1956 р., зазначав, що було “разом усіх один і пів (1,5) мільйона лишень українців-католиків в Німеччині”¹¹.

Голова Української установи довіри д-р Микола Сушко писав: “Лишень у границях Німеччини, включно з Австрією та Чехословаччиною, за виключенням Польщі, принайменше 2 мільйони українців жили в 1944 році”¹². Українська Енциклопедія українознавства подає, що після закінчення Другої світової війни в Німеччині було 2–3 мільйони українців. У самому Берліні в тому часі жило приблизно 25000 українців¹³.

Інформація щодо кількості українців в імперії напередодні та в роки Другої світової війни важлива для нас передусім з огляду на те, що ми можемо оцінити обсяг роботи Української установи довіри у Німеччині.

Питання організації установ, які б контролювали та регламентували життя та діяльність емігрантів у рейху, виникло ще в середині 1930-х рр.¹⁴. Утворення установ довіри – Російської, Кавказької та Української – для бездержавних емігрантів, які перебували на території Німеччини, однак не були підданими імперії, доцільно розглядати у загальному руслі уніфікаційних

⁹ *Книги 3. Перед походом на Схід: Спогади й матеріали до діяння Організації Українських націоналістів у 1939–1941 роках.* – Торонто, 1958. – I част. – 188 с.; II част. – 192 с.; *Кубійович В.* Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету. – 664 с.; *Паньківський К.* Від держави до Комітету. – Нью-Йорк; Торонто, 1957. – 160 с.; *його ж.* Від Комітету до Державного центру (1944–1948). – Нью-Йорк; Торонто, 1968. – 288 с.; *його ж.* Роки німецької окупації (1941–1944). – Нью-Йорк; Торонто, 1965. – 480 с.

¹⁰ *Романишин П.* Історія української еміграції... – С. 212.

¹¹ *Wehrhun Peter.* “Curriculum Vitae” – Lebenslauf (Abschrift). Geschrieben am 1956 in U.D.S.S.R. und geschickt am Abt Emmanuel N. Neufelder nach Niederalteich in Bauern. – S. 5–6. (Original beglaubigt mit dem Siegel). Цит. за: *Романишин П.* Історія української еміграції... – С. 208–225.

¹² Dr. N. Suschko: “Die Ukrainer in Deutschland während des 2. Weltkrieges” – Augsburg, 1979. Цит. за: *Романишин П.* Історія української еміграції... – С. 212.

¹³ Енциклопедія українознавства. – С. 634–635. Див. також: *Романишин П.* Історія української еміграції... – С. 212.

¹⁴ Ці процеси доцільно розглядати в рамках втілення у життя загальної політичної концепції – “*Gleichschaltung*” – підпорядкування всіх сфер життя Німеччини інтересам націонал-соціалістичного режиму.

процесів, які відбувалися в Німеччині після приходу до влади НСДАП у 1933 р. Ці установи призначалися перш за все для виконання контрольної-адміністративних функцій, реєстрації, прямого та непрямого поліцейського нагляду та регулювання життя й діяльності безпідданих в імперії. Питання контролю за емігрантами набуло більш конкретного змісту напередодні Другої світової війни. Еміграційне законодавство уточнювалось й протягом воєнних років.

З літа 1936 р. розпочала діяльність Російська установа довіри¹⁵. Тоді було зліквідовано стару приватну Російську установу довіри та засновано державну інституцію Російської установи довіри, яку очолив колишній генерал російської армії Василь Біскупський¹⁶.

1 вересня 1938 р. існуюче до того часу грузинське консульційне бюро в Берліні (Georgische Beratungsstelle, Berlin, Keitstraße 19/20) було перетворено на Кавказьку установу довіри¹⁷. Керівником Установи був затверджений д-р Володимир Ахметелі, колишній грузинський посол в Берліні¹⁸.

Через комплекс об'єктивних та суб'єктивних факторів німецькі урядові структури лише влітку–восени 1938 р. безпосередньо почали організацію Української установи довіри. Щодо керівника установи, то ситуація довгий час залишалася остаточно не з'ясованою. Як найбільш вірогідний кандидат на цю посаду німецькою стороною розглядався д-р Микола Сушко.

До компетенції Української установи довіри у Німеччині належали не всі українці, що перебували на території Третього рейху. *Українськими емігрантами* вважалися лише ті українці, які прибули до Німеччини до 22 червня 1941 р., тобто до початку війни проти Радянського Союзу. Вони мали зареєструватися в Українській установі довіри та могли користуватися послугами цієї установи.

Щодо цілей та призначення установи, то, за положенням від грудня 1938 р., в Українській установі довіри мали реєструватися всі українці, які перебували на теренах імперії. Український емігрант тієї доби Василь Яріш так характеризував Українську установу довіри в Німеччині: “На перший погляд виглядало, що ця інституція була українська, бо лише українці в ній працювали, але, в суті речі, це була установа, яку заснував, фінансував і контролю-

¹⁵ Детально див.: Dodenhoeft, Bettina *Laßt mich nach Rußland heim: russische Emigranten in Deutschland...* (2. 3. Die russische Vertrauensstelle. – S. 36–55).

¹⁶ Біскупський Василь, народився 1879 р. у Санкт-Петербурзі. Генерал російської армії. В еміграції у Німеччині. Перебував у доволі близьких особистих стосунках з колишнім гетьманом генералом П. Скоропадським. Належав до групи правих монархістів у Мюнхені, яка на початку 1920-х рр. активно співпрацювала з націонал-соціалістами. (Werner Günter. *Die Geschichte der russisch-orthodoxen Kirche in Deutschland in den Jahren 1920–1950.* – Sigmaringen, 1982. – S. 11. Цит. за: Dodenhoeft, Bettina *Laßt mich nach Rußland heim: russische Emigranten in Deutschland...* – S. 45).

¹⁷ Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3061 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 р.). – Bl. 231.

¹⁸ Ibidem. – Nr. 3060 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 рік). – Bl. 116.

вав німецький уряд... Основним завданням У.У.Д. (Української установи довіри. – Д. Б.) було ведення точного обліку українців, які перебували в Німеччині в характері цивільних робітників”¹⁹.

Щодо компетенції та того кола питань, якими займалася Українська установа довіри в Німеччині, то важливу інформацію подає нам у своїх спогадах “Українська Установа Довір’я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche” свідок тогочасних подій Василь Яріш: “Основним завданням У.У.Д. було ведення точного обліку українців, які перебували в Німеччині в характері цивільних робітників. У зв’язку з тим, кожний українець чи українка, що працювали в Німеччині, повинні зголоситися та постаратися про виказку від Української Установи Довір’я. Ця виказка (посвідчення. – Д. Б.) була визнана офіційним особистим документом даної особи. Для одержання виказки У.У.Д. треба було виповнити відповідний формуляр, відповісти на запити, поставлені в ньому, і власноручно підписати цей формуляр. До виповненого й підписаного формуляра треба було залучити дві завірені і підписані фотографії апліката і все це передати або переслати до бюро У.У.Д. Виказка Української Установи Довір’я була зеленою краскою, подавала ім’я й прізвище, особисті дані і знімок власника. Ці інформації були завірені печаткою У.У.Д. і підписом урядовця. Виказка У.У.Д. була визнана урядовими чинниками, наприклад: Урядом Праці, Прохарчування тощо. Бувало, що виказки У.У.Д. захищали наших робітників перед сваволею німецьких працедавців”²⁰. І далі: “Українська Установа Довір’я мала також право видавати виказки полоненим воякам-українцям, коли переводжено їх у стан цивільних робітників. Це торкалося виключно українців з польської армії, але до українських полонених із сов’єтської армії Українська Установа Довір’я не мала жадного доступу (Українські робітники, привезені із східноукраїнських земель на примусові роботи до Німеччини, перебували в спеціальних таборах та їхніми долями займалися інші відомства Німеччини)”²¹.

Дві найбільші українські громадські організації емігрантів – монархістсько-гетьманська Українська громада та націоналістичне Українське національне об’єднання (УНО), – які отримали від німецького уряду право на легальну діяльність в імперії, перебували у стані конкурентної боротьби за вплив на українське емігрантське середовище в Німеччині та за право бути єдиним репрезентантом української національної справи перед німецькою владою²². Напередодні та в роки Другої світової війни Українське націо-

¹⁹ Яріш В. Українська Установа Довір’я в Німеччині... – С. 184–187.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² У звіті таємної державної поліції за 1938 р. повідомлялося, що в майбутньому буде дозволено існування лише двом з існуючих на той час у Німеччині українським емігрантським організаціям, а саме УНО та гетьманському руху з Громадою. Підготовчу роботу з ліквідації решти організацій вже було розпочато. (Bundesarchiv Berlin. – R 58

нальне об'єднання стає найбільш масовою та впливовою громадсько-політичною організацією українських емігрантів в імперії²³. Щоправда, до кінця війни український гетьманський рух в еміграції на чолі з колишнім гетьманом П. Скоропадським, Українська громада в Німеччині, маючи певну постійну підтримку в українському емігрантському середовищі та з боку зацікавлених німецьких державних, урядових та партійних структур – передусім міністерства закордонних справ та зовнішньополітичного відомства НСДАП – продовжував активно діяти, зберігаючи певну кількість членів та симпатиків.

У звіті Таємної державної поліції за вересень 1938 р. зазначалось, що для того, “щоб позбутися існуючих в українському емігрантському середовищі протиріч, в кінці вересня цього року було розпочато роботу із заснування Української установи довіри. Бюро Установи знаходиться за адресою: Berlin, Bayerischer Platz 3. Кому буде довірено керівництво Установою – ще остаточно не вирішено. Як найбільш вірогідний кандидат розглядається д-р Микола Сушко, який працював як Kurkommissar in Bad Hall / Oberösterreich. Сушко є *українцем з походження*, дістав, щоправда, вже багато років тому, *австрійське громадянство* та є таким чином *підданим імперії* (Reichsdeutscher). *Він є членом НСДАП*. При пануючій роздробленості в середовищі української еміграції він є одним з небагатьох кандидатів, які здатні очолити установу, до того ж він є *в політичному відношенні повністю незаангажований* (курсив наш. – Д. Б.)”²⁴.

Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3061 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 р.). – Bl. 229).

²³ “У 1940 році створено 15 нових філій та 130 гуртків, а число членів зросло до 13.260 осіб. В 1941 році створено Обласні Управи в таких містах: в Данцігу – на Східну і Західну Прусію; в Катовицях – на Горішній Шлезьк; в Празі – на Протекторат; в Нільвінген – для Західної Мархії та Люксембургу; в Райхенбергу – на Саксонію і Судети; в Ганновері – на Ганновер, Шлезвіг-Гольштайн, Ольденбург-Вестфалію, та в Бреславі – на Долішній Шлезьк. На кінець 1941 року УНО зросло до 36.042 членів, зорганізованих у 1.200 гуртках, 61 філіях та в 7-ох Обласних Управах. Зріст членства тривав до половини січня 1942 р. За половину січня 1942 р. вписалося 3.639 нових членів... В загальному – УНО досягнуло майже 40 тисяч членів. В другій половині цього ж місяця прийшло зарядження від німецького уряду, яке зобов'язувало Головну Управу УНО не приймати в члени УНО т. зв. цивільних робітників з Генеральної Губернії. Могли бути членами УНО лише ті українці, які прибули до Німеччини до 1-го вересня 1939 року, тобто до вибуху II-гої світової війни, або ті, що прибули після 1-го вересня з інших країн Європи, за виїмком Польщі. Ті клітини, що склалися з цивільних робітників, мали бути розв'язані. Це обмеження сильно відбилося на дальшому розвитку УНО в Німеччині. Цього ж місяця (червень 1942 року) новим зарядженням урядових чинників привернено Головній Управі УНО право організаційної праці серед українців, які прибули до Німеччини перед вибухом німецько-совєтської війни, ц. є. перед 22-гим червня 1941 року”. Детально див.: *Скиба Р.* Українське Національне Об'єднання (УНО) в Німеччині. – С. 177–183 (С. 179–180).

²⁴ Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3060 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 рік). – Bl. 116.

У жовтні 1938 р. Таємна державна поліція повідомляла, що “протистояння між УНО та гетьманським рухом триває й далі. Протиріччя останнім часом загострилися через можливе в майбутньому заснування Української установи довіри, а саме тому, що *обидві партії намагаються поставити на чолі цієї установи свого кандидата* (курсив наш. – Д. Б.). Щодо доктора Миколи Сушка, кандидатура якого розглядалася на посаду голови Української установи довіри, останнім часом з’явилися певні сумніви. Передусім вказують на те, що М. Сушко є нібито членом УНО та підтримує дуже тісні стосунки з Організацією українських націоналістів”²⁵.

Влітку – восени 1938 р. з боку відповідних німецьких державних структур – міністерства закордонних справ, Головного управління імперської безпеки, міністерства внутрішніх справ, зовнішньополітичного відомства НСДАП та ін. – активно здійснювалися заходи у справі організації Української установи довіри у Німеччині. При цьому одним з ключових питань, навколо якого точилися дискусії між головними дійовими структурами означеного процесу, було питання вибору кандидата на посаду голови Української установи довіри.

Питання щодо кандидатури на посаду голови Української установи довіри у Німеччині вирішувалось головним чином представниками кількох відомств, а саме міністерства закордонних справ, зовнішньополітичного відомства НСДАП, верховного головнокомандування, міністерства пропаганди та Головного управління імперської безпеки. Координували та організовували роботу в цій справі Головне управління імперської безпеки та, як його підрозділ, Таємна державна поліція, оскільки питання еміграційної політики й контролю над бездержавними мешканцями у Третьюму рейху знаходилися у компетенції саме цих структур²⁶. Висування, захист та підтримка або заперечення тієї чи іншої кандидатури, представника тієї чи іншої української емігрантської громадсько-політичної організації або партійно-політичного руху можна розглядати вже як наслідок ставлення у конкретний момент часу та за конкретних обставин певної провідної структури імперії до того чи іншого українського партійно-політичного напрямку. Тут передусім йдеться про дві головні українські політичні сили в імперії – гетьманський та націоналістичний рухи. Так, Головне управління імперської безпеки, в тому числі й гестапо, та верховне головнокомандування разом з контррозвідкою віддавали перевагу співпраці з українськими націоналістами – Організацією українських націоналістів та Українським національним

²⁵ Ibidem. – Nr. 3060 (Звіт Таємної державної поліції за жовтень 1938 року від 8 листопада 1938 року). – ВІ. 60.

²⁶ “Головне управління імперської безпеки є відповідальним за контроль над українськими групами в імперії” (Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13: Друковані видання. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 188–189. З листа начальника поліції безпеки та СД від 17 жовтня 1940 р. керівникові штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданцу).

об'єднанням – отже, підтримували кандидатуру від націоналістичного табору на посаду голови Української установи довіри. Щодо зовнішньополітичного відомства НСДАП, то ця структура, співпрацюючи з усіма українськими національними партійно-політичними напрямками і течіями, як в еміграції, так і в краї, виділяла все ж таки більш виважений, більш передбачуваний та більш лояльний до Німеччини український гетьмансько-монархістський рух на чолі з колишнім гетьманом П. Скоропадським. Треба зазначити, що ставлення зовнішньополітичного відомства НСДАП до української еміграції, українсько-польських стосунків, “українського питання” в СРСР та в Східній Європі взагалі в 1930-ті рр. та напередодні Другої світової війни, хоча й не виходило поза рамки загальноприйнятої стратегії здобуття “життєвого простору” на Сході та німецької східної політики, однак мало свої певні відмінні риси, саме у питанні майбутнього національних регіонів СРСР та зокрема щодо України²⁷.

У німецькій історіографії існує чимала кількість досліджень, присвячених історії Німеччини 1933–1945 рр., автори яких доводять полікратичний характер влади у Третньому рейху, заперечуючи тим самим існування єдиного владного центру імперії, виділяючи при цьому кілька постійно конкуруючих між собою провідних державних структур. А саме, НСДАП та зовнішньополітичне відомство НСДАП; міністерство закордонних справ; верховне головнокомандування та абвер; Головне управління імперської безпеки; міністерство пропаганди та ін., які реально визначали магістральні шляхи розвитку всередині країни та її політику на міжнародній арені²⁸.

Спробуємо відтворити у хронологічному порядку події тих часів, заходи відповідних державно-політичних структур Німеччини у справі організації Української установи довіри та контролю за її діяльністю, активність партійно-політичних об'єднань української еміграції.

²⁷ Детально про позицію Альфреда Розенберга в “українському питанні” див.: *Rosenberg Alfred. Der Mythos des 20. Jahrhunderts.* – München, 1941; *Der Zukunftsweg einer deutschen Außenpolitik.* – München, 1927; *Großdeutschland, Traum und Tragödie, Rosenbergs Kritik am Hitlerismus.* – München, 1969; *Kampf um die Macht – Blut und Ehre. Reden und Aufsätze 1931–1932.* – München, 1943; *Letzte Aufzeichnungen.* – Göttingen, 1955; *Rosenberg Alfred. Das politische Tagebuch / Hrsg. von Seraphin Gans-Günter.* – Göttingen; Berlin, 1956; *Jerabek Blanka. Das Schulwesen und die Schulpolitik im Reichskommissariat Ukraine (1941–1944). Im Lichte deutscher Dokumente.* – München, 1991.

²⁸ Детально див.: *Dodenhoeft, Bettina. Laßt mich nach Rußland heim: russische Emigranten in Deutschland...* – S. 46–47; *Bollmus Reinhard. Das Amt Rosenberg und seine Gegner.* – Stuttgart, 1970. – S. 236; *Huettenberger Peter. Nationalsozialistische Polykratie // Geschichte und Gesellschaft.* – 1976. – Nr. 2. – S. 417–442; *Hillgruber Andreas. Endlich genug über Nationalsozialismus und Zweiten Weltkrieg.* – Düsseldorf, 1982. – S. 28; *Hildebrand Klaus. Monokratie oder Polykratie? // Nationalsozialistische Diktatur / Hrsg. von Bracher Dietrich; Funke Manfred; Jacobsen Hans-Adolf.* – Bonn, 1986. – S. 73–96; *Graml Germann. Wer bestimmte die Außenpolitik des Dritten Reiches? // Demokratie und Diktatur / Hrsg. von Manfred Funke u. a.* – 1987. – S. 223–236; та ін.

29 вересня 1938 р. начальник поліції безпеки звернувся листовно до зовнішньополітичного відомства НСДАП із проханням погодитися з кандидатурою д-ра М. Сушка на посаду голови Української установи довіри, оскільки д-р М. Сушко, за даними поліції, був відповідною кандидатурою на цю посаду²⁹.

3 жовтня, відповідаючи на цей лист начальника поліції безпеки, керівник штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданц висловив великі сумніви з приводу кандидатури д-ра М. Сушка на посаду керівника Української служби довіри в Німеччині, оскільки, за їхніми даними, М. Сушко перебував у тісному зв'язку з Організацією українських націоналістів (ОУН) та був нібито родичем Романа Сушка, одного з керівників групи Коновальця у Польщі. Через що, на думку АПА НСДАП³⁰, могли виникнути великі політичні ускладнення у польсько-українських питаннях³¹.

З самого початку можна казати, так би мовити, про два табори – безперечно, умовно – у справі організації Української установи довіри в Німеччині. А саме, з одного боку, Головне управління імперської безпеки, армія, верховне головнокомандування, й, з іншого боку, міністерство закордонних справ і зовнішньополітичне відомство НСДАП. Можна говорити про наявність певного протистояння військового міністерства, верховного головнокомандування, яке вважало військове відомство провідним в усіх питаннях, що стосувалися східної політики Німеччини, з одного боку, та зовнішньополітичного відомства НСДАП, що ні в якому разі не бажало поступитися своїми позиціями у сфері зовнішньої політики, зокрема на Сході Європи, при частковій підтримці міністерства закордонних справ, з другого, – протистояння, яке в даному випадку виявилось у принциповому розходженні позицій вищезазначених відомств у справі кандидатури на посаду голови Української установи довіри.

“Обережну” позицію міністерства закордонних справ стосовно кандидатури д-ра М. Сушка та реакції на це польської сторони можна пояснити бажанням німців зберегти ті двосторонні польсько-німецькі стосунки, які існували протягом другої половини 1930-х рр., тобто після підписання польсько-німецького договору про ненапад від 26 січня 1934 р. Треба взяти до уваги і той факт, що влітку–восени 1938 р., тобто коли в черговий раз виникло та обговорювалось питання організації Української установи довіри та німецької політики щодо українських емігрантів в імперії в цілому й польської реакції на ці заходи, в Німеччині ще не було прийнято остаточного рішення стосовно Польщі (або його не хотіли розголошувати), її майбутнього, тоді ще існували плани мирного вирішення польсько-німецьких спірних питань, розглядалась можливість залучення польської держави та

²⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 225.

³⁰ “Außenpolitisches Amt der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei”; “APA der NSDAP”; “АПА НСДАП”. У тексті використовується назва “Зовнішньополітичне відомство НСДАП” та АПА.

³¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 225.

її збройних сил до спільних дій на Сході Європи. Попереду була також і згода Німеччини на окупацію угорськими військами Карпатської України, проти існування якої активно виступала Польща, та на встановлення спільного польсько-угорського кордону (що було також узгоджено з Німеччиною)³².

У листопаді 1938 р. “розходження в думках щодо того, яку особу уповноважити до керівництва Української установи довіри, змогли подолати. Після того як Міністерство закордонних справ відізвало свої сумніви проти кандидата, якого висувало верховне головнокомандування німецьких збройних сил, тепер доктору М. Сушкові довірено керівництво установою”³³.

12 грудня 1938 р. начальник поліції безпеки надіслав лист-відповідь на протест зовнішньополітичного відомства НСДАП у справі призначення д-ра М. Сушка на посаду керівника Української установи довіри, який зовнішньополітичне відомство НСДАП заявило у листі від 8 грудня 1938 р.³⁴. У листі вказувалось на те, що зовнішньополітичне відомство НСДАП протестувало проти призначення д-ра М. Сушка, керуючись політичними міркуваннями, що призначення д-ра Миколи Сушка на посаду керівника Української установи довіри означало би “політичну тотожність імперії (рейху) з українських питань з групою Ярого–Коновальця”³⁵.

Керівництво зовнішньополітичного відомства НСДАП заклиало до більш обережного ставлення до Організації українських націоналістів (групи Коновальця–Ярого) та співпраці з нею німецьких міністерств та відомств. Зовнішньополітичне відомство висловило свою принципову позицію: не зосереджуватись на підтримці будь-якої однієї української партійно-політичної сили, а співпрацювати з усіма напрямками, які можуть стати у пригоді в майбутньому з огляду на можливі військові дії на Сході³⁶.

Після проведення слідчих заходів у справі приналежності д-ра М. Сушка до українського націоналістичного руху та Організації українських націоналістів зокрема Таємна державна поліція повідомила, що доказів стосовно перебування д-ра Миколи Сушка в групі Ярого–Коновальця або в Організації українських націоналістів немає. Отримавши незаперечливу відповідь від польських дипломатів стосовно кандидатури д-ра М. Сушка, змінило свою позицію на позитивну щодо цієї кандидатури й міністерство закордонних справ, яке, посилаючись на можливі протести та ускладнення з боку польської сторони в разі призначення на посаду голови Української установи довіри члена ОУН, спочатку приєдналося до протесту зовнішньополітичного відомства НСДАП³⁷.

³² Карпатська Україна в боротьбі...; *Kotowski Albert S.* “Ukrainisches Piemont”? – S. 67–95; *Zlepko Dmytro.* Die Entstehung der polnisch-ungarischen Grenze...

³³ Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3060 (Звіт Таємної державної поліції за листопад 1938 року від 8 грудня 1938 року). – ВІ. 90.

³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 220.

³⁵ Там само. – Арк. 209–211.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

15 грудня 1938 р. керівник штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданц у черговий раз листовно звернувся до начальника поліції безпеки з протестом проти призначення д-ра М. Сушка³⁸.

17 грудня 1938 р. відбулася телефонна розмова між А. Шиккеданцем (зовнішньополітичне відомство НСДАП, керівник штабу А. Розенберга) та адміралом В. Канарісом (верховне головнокомандування, керівник Абверу) стосовно Української установи довіри в Берліні, під час якої адмірал В. Канаріс повідомив, що він не може погодитися з відмовою АПА стосовно призначення М. Сушка, не повідомивши про це фюрера. Додав, що вся робота протягом трьох років здійснювалась зі згоди високих інстанцій. Та що він досяг згоди з цього приводу з гестапо, а також й два дні тому з міністром закордонних справ фон Ріббентропом³⁹.

Розслідування в справі приналежності (або неприналежності) д-ра М. Сушка до Організації українських націоналістів було проведено восени 1938 р. Після чого, у грудні 1938 р., вже після офіційного відкриття Української установи довіри, зовнішньополітичне відомство НСДАП ініціювало нове додаткове слідство в цій справі та виступило з пропозицією зняти д-ра М. Сушка з посади голови УУД.

21 грудня 1938 р. у рейхсляйтера Розенберга (зовнішньополітичне відомство НСДАП) відбулася нарада, в якій взяли участь представники верховного головнокомандування, зокрема Абверу, адмірал В. Канаріс, підполковник Е. Лахузен та майор Е. Штольце, в ході якої було обговорено комплекс питань, пов'язаних з Українською установою довіри та призначенням голови цієї установи⁴⁰.

Адмірал В. Канаріс ще раз запевнив, що доктор М. Сушко не був співробітником групи Коновальця–Ярого або ОУН. Це встановлено точно з боку верховного головнокомандування та гестапо⁴¹.

Рейхсляйтер А. Розенберг вказав на політичний бік справи та зазначив, що було би “політично вкрай помилковим спиратися тільки на одну групу емігрантів, саме на групу Коновальця–Ярого або ОУН та побороти всі інші групи...”⁴².

На засіданні було прийнято таке рішення: “Виходячи з тієї думки, що названий д-р Микола Сушко не був і не є співробітником групи Коновальця–Ярого або ОУН, зовнішньополітичне відомство НСДАП погоджується з його призначенням при тій умові, що йому будуть надані в якості помічників по одному представнику від групи Скоропадського та групи Коновальця–Ярого або ОУН”⁴³. При цьому зазначалося, що Українська установа довіри є

³⁸ Там само. – Арк. 220.

³⁹ Там само. – Арк. 208–209.

⁴⁰ Там само. – Арк. 225–227.

⁴¹ Там само. – Арк. 226.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – Арк. 225–227.

цілком неполітичною установою, яка служить лише для реєстрації та економічного забезпечення емігрантів та є відповідальною за дотримання порядку серед українських емігрантів. Також було вирішено призначити по одному раднику для українського довіреного від групи П. Скоропадського та УНО⁴⁴.

8 лютого 1939 р. співробітник зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданц у листі до начальника поліції безпеки зазначив, що його структура більше не має заперечень проти призначення д-ра М. Сушка керівником Української установи довіри, що було підтвердженням позиції АПА, яку це відомство висловило в листі до Таємної державної поліції від 21 грудня 1938 р.⁴⁵.

Д-р М. Сушко став до активної діяльності із самого початку існування Української установи довіри, хоча дискусія навколо його особи та слідство ще тривали, а остаточне затвердження відбулося лише 14 лютого 1939 р.

18 лютого 1939 р. начальник Таємної державної поліції Г. Мюллер, відповідаючи на лист А. Шиккеданца від 8 лютого 1939 р., повідомив, що отримавши лист з позитивною відповіддю від зовнішньополітичного відомства НСДАП від 8 лютого 1939 р., 14 лютого 1939 р. він остаточно затвердив д-ра М. Сушка на посаді керівника Української установи довіри та домовився з ним стосовно його діяльності та повноважень⁴⁶.

Координаційна та організаційна робота у справі заснування й діяльності Української установи довіри в Німеччині здійснювалась Таємною державною поліцією (Гестапо) та Головним управлінням імперської безпеки (РСХА). Це було питання внутрішньої політики імперії. Інші установи та відомства – армія, міністерство закордонних справ, зовнішньополітичне відомство НСДАП, міністерство пропаганди тощо – мали свої відомчі інтереси при вирішенні цієї справи та були запрошені до співпраці.

Дискусія, що розгорнулася навколо кандидатури д-ра Миколи Сушка на посаду голови Української установи довіри в Німеччині як в українському емігрантському середовищі, так і серед представників зацікавлених відомств імперії, потребує до себе уваги. Звинувачення М. Сушка у приналежності до Організації українських націоналістів, перевірки, розслідування з ініціативи та на запити керівників зовнішньополітичного відомства НСДАП та міністерства закордонних справ, з українського боку підтримувались керівництвом українського гетьманського руху. Слід зазначити, що в кожного були свої інтереси, свої цілі та свої “вигоди”, які в даному випадку збігалися. Однак німецька сторона постійно зберігала за собою провідну роль, роль лідера, залишаючи українську на другорядних, підпорядкованих позиціях. Гетьманці, хоча і запевняли німецьку сторону в тому, що вони погодяться на

⁴⁴ Там само. – Арк. 183–186.

⁴⁵ Там само. – Арк. 179.

⁴⁶ Там само. – Арк. 178.

будь-яку кандидатуру на посаду керівника Української установи довіри, аби це була людина безпартійна, компетентна та авторитетна серед українців-емігрантів у Німеччині, припускаємо, все ж таки розглядали це призначення д-ра М. Сушка як певну поразку в боротьбі за лідерство.

Керівники центральної організації Української громади у Берліні та її філій у Празі й Відні, гетьман П. Скоропадський особисто, не могли погодитися з певною втратою своїх позицій в українському емігрантському середовищі та з тим фактом, що на посаду голови Української установи довіри в Німеччині було затверджено людину, що не належала до гетьманського руху. Це виявилось у бойкоті Української установи довіри з боку гетьманського руху; відмові співпрацювати; блокуванні заходів з реєстрації членів Української громади, що її, за вимогою німецької влади, намагалася здійснити Українська установа довіри; у багаторазових зверненнях керівників Українського гетьманського руху до німецьких владних структур з проханнями встановити справедливість та забезпечити рівні права для діяльності, які були надані законом, – передусім, право репрезентувати на рівних з УНО інтереси українців у Третьюму рейху.

У звіті Таємної державної поліції за квітень–червень 1939 р. між іншим зазначалося, що протиріччя та взаємні звинувачення між Українським національним об'єднанням та гетьманським рухом продовжуються з не меншою гостротою. Більше того, протиріччя стали, здається, ще гострішими після утворення Української установи довіри та призначення д-ра М. Сушка головою цієї установи. Гетьманський рух не бажав співпрацювати з Українською установою довіри та не дозволяв своїм членам реєструватися в ній, оскільки голова Української установи довіри був, на їхню думку, членом УНО та представляв нібито лише інтереси УНО. Всі попередні спроби примирити конфліктуючі сторони можна розглядати як ті, що зазнали поразки⁴⁷.

Рішення про створення Української (як і Російської та Кавказької) установи довіри у Німеччині доцільно розглядати як складову частину загальної політики Третьюму рейху стосовно емігрантів в імперії. У 1930-ті рр., особливо напередодні Другої світової війни, і пізніше, протягом воєнних років, імперським урядом та відповідними структурами Німеччини було затверджено низку законів та підзаконних актів, що регулювали життя та діяльність емігрантів, зокрема емігрантів-українців. Одним з ключових документів у справі емігрантів в імперії, який, до речі, збігається за часом (слід вказати, що не тільки за часом, але і за змістом та метою) з утворенням Української установи довіри в Німеччині, була постанова, затверджена на початку 1939 р. про необхідність “виведення” з емігрантських організацій (кавказьких, російських, українських тощо) тих членів, які на той момент уже отримали німецьке громадянство. Паралельно з цим “кожному німець-

⁴⁷ Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за квітень–червень 1939 р. від 3 червня 1939 р.). – ВІ. 160.

кому підданому української національності надавалась можливість вступити до складу українського клубу (СУН), який об'єднував представників української меншини в Німеччині”⁴⁸.

У щорічному звіті Таємної державної поліції за 1938 р., між іншим, повідомлялось, що “з причин внутрішньо- та зовнішньополітичних – подібно до того як це було зроблено стосовно російської еміграції – було прийнято рішення про вихід підданих рейху співвітчизників (“reichsdeutscher Volksgenossen”) з українських емігрантських організацій. Ці співвітчизники збираються як представники української меншини в “Клубі Українців” (СУН)”⁴⁹.

З ініціативи Головного управління імперської безпеки, Таємної державної поліції та міністерства внутрішніх справ було прийняте рішення вивести з емігрантських організацій, які об'єднували бездержавних росіян, українців та інших, підданих імперії, в тому числі емігрантів, які мають німецьке громадянство⁵⁰. Це рішення німецької влади йшло в загальному руслі німецької політики щодо еміграції в імперії та української еміграції зокрема. Мета заходу полягала в тому, щоб провести чітку межу між особами без підданства, бездержавними емігрантами та громадянами імперії й тим самим відмежуватися від діяльності емігрантських громадсько-політичних організацій та об'єднань і поставити їх у другорядне, підпорядковане становище. Це рішення, яке йшло в загальному руслі уніфікаційних процесів в імперії, що відбувалися протягом 1930-х рр., водночас мало на меті упорядкування еміграційного життя в Німеччині напередодні Другої світової війни.

Розпад Чехо-Словаччини та окупація Угорщиною Карпатської України призвели до нової хвилі української еміграції до рейху⁵¹, що викликало додаткове навантаження на Українську установу довіри⁵². Постає нагальна потреба розширення структур установи та організації філій УУД в Австрії та Протектораті Богемії й Моравії. Було засновано філію Української установи довіри у Відні, керівником якої став Химинець⁵³. Початок Другої світової війни викликав нову хвилю переселення великої кількості українців з Західної України, яка була окупована радянською армією, до рейху, що у свою чергу зумовило заснування нових структурних одиниць Української установи довіри. Окрім центрального бюро в Берліні, діяли філії Україн-

⁴⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 175–176.

⁴⁹ Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3061 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 р.). – Вл. 228–231.

⁵⁰ Ibidem. – Nr. 1031. – Вл. 29–30, 34–39.

⁵¹ Ibidem. – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за січень–березень 1939 р., складений 3 квітня 1939 р.). – Вл. 101–102.

⁵² Ibidem. – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за квітень–червень 1939 р. від 3 червня 1939 р.). – Вл. 162.

⁵³ Ibidem. – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за другий квартал 1939 р. про нелегальний комуністичний та марксистський рух у Німеччині). – Вл. 34 RS.

ської установи довіри у Відні, Празі та Лодзі. До того ж, було організовано наявність кількох так званих “мужів довір’я” у Діршау, Каліші, Торні, Бромберзі, Білостоці та Білітці⁵⁴.

Доцільним було б розрізнити завдання й цілі Української установи довіри в Німеччині, як їх бачили німецькі владні структури, що її організовували, та як на все це дивилися українські емігранти – поодинокі та організовані у союзи й товариства – які надії та сподівання пов’язували вони із заснуванням та діяльністю цієї установи. Тобто, розглядаючи результати діяльності цієї установи, слід звернути увагу на те, як оцінювали діяльність Української установи довіри у Німеччині німецька та українська сторони, чи справдилися їхні надії, чи досягли вони поставлених цілей.

У листі начальника поліції безпеки та СД від 17 жовтня 1940 р. керівникові штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП Арно Шиккеданцу стосовно української еміграції та Української установи довіри у Німеччині, розповідаючи про свою розмову з гетьманом П. Скоропадським, протягом якої останній пообіцяв переглянути свої позиції та ставлення до Української установи довіри, начальник поліції безпеки писав: “...помилка в поглядах гетьмана Скоропадського полягала в тому, що він в Українській установі довіри бачив політичну установу, тоді як вона є суто адміністративною установою, яка реєструє українців за завданням мого відомства, надає їм роботу, дозвіл на місце проживання та паспорт й допомагає їм у різноманітних особистих питаннях”⁵⁵.

Далі публікуємо документи, які розкривають роль урядових кіл Німеччини та позицію української політичної еміграції у справі створення Української установи довіри в Німецькій імперії. Джерела зберігаються у фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Тексти архівних документів подані російською мовою. Це завірнені переклади з німецькомовних оригіналів, зроблені свого часу співробітниками органів безпеки. Оригінали у справі відсутні.

⁵⁴ Від Головної управи УНО // Український вісник (Берлін). – 1943. – Ч. 21 (120). – 17 жовтня. – С. 4; Адреси Українських установ довіри: “1) Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche, Berlin SO 36, Marianenplatz 14; 2) Stützpunkt Wien der Ukrainischen Vertrauensstelle, Wien VII, Karl Schweighofergasse 3; 3) Stützpunkt Prag der Ukrainischen Vertrauensstelle, Prag III, Schwerinstraße 6; 4) Stützpunkt Litzmannstadt der Ukrainischen Vertrauensstelle, Adolf-Hitlerstraße 92”. Адреси “мужів довір’я” (Anschriften der Vertrauensleute): “Emil Rusin, Dirschau, Friedrichstraße 7; Wladymir Illiuk, Kalisch, Richterstraße 1; Thomas Sypnewski, Torn, Nürnbergerstraße 30; Iwan Nawalkowskyj, Bromberg, Hanfstraße 16; Wasyl Risnyk, Bialistock, Roonstraße 10; Iwan Melnyk, Bielitz, Rotenturmstraße 9a”.

⁵⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 191.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Доповідна записка щодо наради в Таємній державній поліції від 7 жовтня 1938 р. у справі утворення Української установи довіри в Німеччині за участю представників Гестапо, міністерства закордонних справ, головного командування (Абверу), зовнішньополітичного відомства НСДАП та міністерства пропаганди

Строго доверительно.

Доклад о совещании в гестапо от 7 октября 1938 года.

Присутствовали:

Штандартенфюрер Мюллер от гестапо, председатель.

Правительственный советник Геллер, от гестапо.

Криминальный советник Шредер, от гестапо.

Старший правительственный советник доктор Ветц, от главного управления полиции безопасности.

Капитан Е. Дэринг от верховного главнокомандования, тайный советник Шлип от министерства иностранных дел, советник посольства, майор Гейденхаген от министерства иностранных дел, Штуккенберг от министерства пропаганды, члены партии Геральд Зиберт и Эйхен Дюрксен от внешнеполитического ведомства.

Штандартенфюрер Мюллер открывает заседание с кратким обращением к присутствующим, в котором он говорит о том, что было бы желательно выяснить вопрос русской эмиграции, вопрос украинского доверенного ведомства и т. д. и единого соглашения между ведомствами.

Планом предусмотрено проводить периодически совещания, следующее состоит приблизительно через 8 дней. Первым делом штандартенфюрер Мюллер коснулся вопроса украинского доверенного ведомства (фертрауенштелле), руководителем которого был предусмотрен доктор Сушко. Против его назначения имеются возражения потому, что он, якобы, родственник полковника Романа Сушко из группы Коновальца. Этот вопрос, однако, выяснен и установлено верховным главнокомандованием, что это предположение необоснованно. После этого штандартенфюрер Мюллер обратился к представителям АПА (внешнеполитического ведомства) с просьбой высказаться по этому вопросу. Тогда партийный товарищ Дюрксен заявил следующее:

Основное отношение внешнеполитического ведомства к вопросу украинского доверенного ведомства вкратце следующее:

Существенная задача украинского доверенного ведомства состоит в обеспечении украинцев, вышедших из находящихся под властью большевиков областей. При организации и проведении работы украинского фертрауенштелле следует избегать всего того, что могло бы затронуть в вопросе польско-украинских отношений. Поэтому необходимо, чтобы руководство украинской фертрауенштелле было доверено личности, которая в данном вопросе была бы вне всякого подозрения. Ведь если доверенный и будет заниматься лишь чисто административно-полицейскими делами, все-таки политические последствия неизбежны, это надо тщательно обдумать заранее.

На замечания капитана Дэринга, что доверенный не имеет никаких политических заданий, Дюрксен еще раз напомнил, что он говорил лишь о политических последствиях, которые обязательно возникнут.

Затем выступил тайный советник Шлип и прочитал актовую запись польского советника князя Любомирского, в котором высказывается мнение против назначения доктора Сушко на пост украинского доверенного ввиду того, что он принадлежит к группе Коновальца. Копия этой записи будет передана участникам этого совещания.

Партийный товарищ Зиберт обращает внимание на то, что этим сообщением подтверждаются сомнения АПА. Тогда капитан Дэринг заметил, что с поляками можно будет войти в соглашение. Штандартенфюрер Мюллер и капитан Дэринг стараются поддержать кандидатуру доктора Сушко как германского подданного и партийного товарища. Капитан Дэринг разъясняет, что в сущности имеются три группы украинцев: группа Скоропадского, группы Петлюры и Коновальца. Из всех групп верховное главнокомандование признало группу Коновальца-Ярого. Со Скоропадским велось очень много переговоров, но его материальные требования неисчислимы и для немецких ведомств неприемлемы. Он, между прочим, называл Скоропадского “мертвым человеком” и уверял, что молодежь клонит к группе Коновальца. Тайный сотрудник Шлип сообщил, что министерство иностранных дел платит Скоропадскому ежемесячный почетный оклад в 1000 марок, так как Скоропадский заявил, что у него 20.000 марок долгов. Было решено выплатить ему эту сумму, чтобы он не занимался вновь политикой. Из этих соображений ему сейчас выплачивают не больше 1000 марок в месяц

Ссылаясь на польское заявление, партийный товарищ Мюллер заметил, что это является явным доказательством того, что украинцы вновь обратились к полякам, чтобы препятствовать кандидатуре доктора Сушко. Следовало бы объяснить полякам, что это именно Германия отвлекла группу Коновальца от Польши и направила ее против большевизма. Капитан Дэринг добавил к этому, что группа Коновальца дала верховному главнокомандованию обязательство ничего не предпринимать в Польше, а работать исключительно против большевизма. На это ответил тайный советник Шлип, что, по его мнению, группа Коновальца никогда не откажется от работы против Польши, ввиду того, что ее члены большей частью происходят из украинских областей Польши. Он считает такого рода обещание более или менее иллюзией.

После этого штандартенфюрер Мюллер коснулся вопроса кавказских эмигрантов. Был обсужден вопрос о том, что если грузинским эмигрантам дать доверенного, то и остальные представители кавказских народностей заявят претензии на доверенного. Но ввиду того, что по данным криминального советника Шредера в Германии проживает лишь 120 грузинов, 80 армян и 40 азербайджанцев, было недопустимым для каждой из этих небольших групп создавать доверенное учреждение. Поэтому было решено создать общее кавказское доверенное учреждение, против которого не возражало ни одно ведомство. Первоначально руководителем грузинского доверенного ведомства был князь Абхази. Сейчас он является заместителем руководителя бывшего посланника Ахметели.

Советник посольства майор Гейденхаген выразил сомнение по отношению к личности посланника Ахметели, потому что тот социал-демократ. Абхази, он уверяет, что его отвергает вся грузинская эмиграция. На это ответил капитан Дэринг, что Ахметели еще в 1923 году вышел из грузинской социал-демократической партии и что верховное главнокомандование считает его вполне благонадежным. После долгих пререканий среди грузинской эмиграции верховное главнокомандование

окончательно остановилось на личности Хайдар-Бамата, который был уже испытан, как превосходно придерживающийся указанной линии. Для работы Хайдар-Бамата выбрали тот же путь маскировки, он должен официально заявлять, что он работает на деньги японцев. На это ответил партийный товарищ Дюрксен, что ему стало известно от приехавших из Франции эмигрантов, что Хайдар-Бамат, правда, сначала и придерживался японской версии, но несколько месяцев тому назад стал открыто говорить, что он работает на немецкие средства. Капитан Дэринг называет это замечание интригой Хайдар-Бамата враждебной грузинской группе. Но он впрочем подтверждает, что разногласия между отдельными кавказскими группами очень крупны. Все же следовало бы попытаться достигнуть соглашения /федерации/ авторитетным путем. Это вполне возможно, ведь раньше, к примеру, в Германии никто не допустил бы мысли объединения Баварии, Пруссии, Саксонии и т. д. в одно государство.

Представитель главного отдела полиции безопасности – доктор Ветц заявил, что учреждения отдельных доверенных не в интересах государственной полиции, так как в связи с этим приплыв бесподанных лиц в Германии примет еще больший объем.

После того штандартенфюрер Мюллер еще раз резюмировал все поднятые вопросы и настоял на том, что сначала следует выяснить вопрос об утверждении доктора Сушко в качестве руководителя украинского доверенного ведомства, а затем выяснить вопросы кавказского доверенного. Сегодняшнее совещание является лишь предварительным.

Партийный товарищ Зиберт просит, соответственно полученному от АПА заданию, мнения компетентных ведомств зафиксировать по возможности письменно, чтобы на следующее совещание представители АПА могли бы явиться с определенными указаниями.

Штандартенфюрер Мюллер возражает против переписки, так как таковая уже велась относительно этих вопросов довольно обширно. Тогда Зиберт просит переслать ведомствам по крайней мере установленные пока факты.

Капитан Дэринг заявил, что верховное главнокомандование проводит это согласно распоряжения фюрера, в то время как гестапо является исполнительным органом. Далее Дэринг выразил сожаление по поводу того, что заместитель фюрера не присутствует. Его присутствие препятствовало бы различным учреждениям, как, например, руководителям гитлеровской молодежи, НСКОВ и другим, вмешиваться в эти политические дела и помешать единому направлению. Партийный товарищ Зиберт заметил, что штандартенфюреру Мюллеру должно быть хорошо известно, что АПА вполне разделяет его желание. Тут капитан Дэринг с вежливостью обратился лично к Зиберту /при приветствии оказалось, что Дэринг и Зиберт 21 год тому назад, когда-то имели очень веское совместное приключение на войне/ и поставил вопрос в таком смысле, почему АПА вообще “освещает” этот вопрос.

Ведь в этих делах верховное главнокомандование является ведущим и, кроме того, на это имеется распоряжение кабинета. Зиберт ответил, что внешнеполитическое ведомство, конечно, занимается и политическими вопросами, а партийный товарищ Дюрксен добавил, что, насколько ему известно, у них имеются указания заниматься вопросами восточной политики, но он не имеет права распространяться относительно объема этого указания. Внешнеполитическое ведомство занимается, в конце концов, так же как и другие ведомства.

Створення Української установи довіри в Німецькій імперії...

Тогда вмешался штандартенфюрер Мюллер и просил, чтобы верховное главнокомандование и АПА решили этот вопрос на совместном совещании.

Когда речь зашла о том, что на следующем совещании придется заниматься вопросами русских организаций и отдельных лиц, капитан Дэринг заговорил о Солоневиче. Он заметил, что относительно Солоневича в АПА имеется довольно много материала, который он с позволения председателя на следующем заседании согласен представить. На этом заседании он хотел бы лишь заметить, что один очень надежный, не занимающийся политикой русский ему недавно передал, что Солоневич на вопрос – почему он работает вместе с Мюллер-Закоменьским, ответил с улыбкой: “Не он меня использует для своих целей, а я его для своих”.

Кроме того, капитан Дэринг поднял еще вопрос о закрытии РСНД ввиду того, что она действует под лозунгом “единой и нераздельной Руси”.

Солоневич тоже является последователем этого направления. Далее он выразился о том, что существует приказ о разгроме России, поэтому следовало бы все, противоречащее этому, отстранить.

Берлин, 7 октября 1938 г. Зл.-Дк I Р.

ГДА СБУ. – Ф. № 13: Друковані видання. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 221–225. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

№ 2

Матеріал стосовно призначення голови Української установи довіри в Німеччині, підготовлений для фюрера в апараті зовнішньополітичного відомства НСДАП

Материал для фюрера относительно назначения украинского фертрауенштелле в Германии.

По особым соображениям Верховное Главнокомандование предложило назначить доктора Николая Сушко, 1909 года рождения, уроженца города Вены, руководителем украинского фертрауенштелле в Германии. Против этого назначения запротестовало внешнеполитическое ведомство НСДАП. Оно настаивало на том, что украинское доверенное ведомство, также как и русское и кавказское, должно заниматься обработкой эмигрантов из занятых большевиками областей. Для этой деятельности доктор Сушко является неподходящим кандидатом, так как он в течение нескольких лет находится в связи с, так называемой, группой Коновальца или ОУН, развивавшей свою антипольскую деятельность, главным образом, в Галиции. После того, как министерство внешних дел и другие ведомства сначала согласились с этим назначением, министерство внешних дел на основании переговоров с польским советником посольства – князем Любомирским, изменило свою точку зрения.

Главнокомандование войсками (отдел Абвер-контрразведка) настаивало на своем предложении, основываясь на решении Министерского Совета от 24 октября 1933 года, на основании которого ему предоставлена вся подготовительная политическая работа на востоке (см. приложение № 1), по нашему мнению, решение подготовительной политической работы на востоке не заимствовано. Оно считает группу Ярого–Коновальца единственно подходящей и поэтому должно настаивать на назначении доктора Сушко руководителем украинского доверенного ведомства.

Через некоторое время Министерство внешних дел вновь изменило свою точку зрения и отказалось от своих сомнений относительно назначения доктора Суш-

ко. Тогда гестапо сообщило, что оно назначило доктора Сушко руководителем украинской фертрауенштелле в Германии, полагая, что и внешнеполитическое ведомство НСДАП даст свое согласие. В этом же письме гестапо сообщило, что по их сведениям доказательств относительно пребывания доктора Николая Сушко в группе Ярого–Коновальца или в Организации украинских националистов не имеется. Здесь получается явное противоречие, так как главное командование войсками по особым соображениям, а именно, на основании связей доктора Сушко с группой Ярого–Коновальца, настаивало на его назначении.

Кроме того, польский прокурор на процессе по делу украинских националистов назвал доктора Сушко представителем группы Ярого–Коновальца или ОУН в Австрии, как это видно из украинской газеты “Діло” от 20 ноября 1935 года (приложение № 2). После покушения на Коновальца голландские газеты писали о том, что Коновалец незадолго до своей кончины разговаривал по телефону из Роттердама именно с этим же Сушко, находившимся в Вене.

Внешнеполитическое ведомство НСДАП протестовало против назначения доктора Сушко до тех пор, пока не поступило от заместителя фюрера указание отстаивать его точку зрения в этом вопросе.

Внешнеполитическое ведомство НСДАП руководствовалось следующей политической точкой зрения:

Назначение доктора Николая Сушко на пост руководителя украинской фертрауенштелле в Германии означало бы политическую тождественность империи /Рейха/ по украинским вопросам с группой Ярого–Коновальца. Так, по крайней мере, смотрели бы на это не только все украинские эмигранты, но и за границей, ведь и в Риме, например, тщательно наблюдают за каждым шагом Германии в украинских вопросах. Группа Ярого–Коновальца – одна из украинских организаций, выступивших против поляков. Она основывается почти исключительно в занятых поляками областях Украины.

С политической идеологией эта группа пока никогда не выступала. Она ограничивалась мелкими террористическими мерами против украинских политиков в Галиции, причем ее сотрудничество с польской тайной полицией оставалось довольно неясным. Она с самого начала своего возникновения находилась в некоторой связи с Москвой и, надо полагать, поддерживалась оттуда. В последнее время, получив поддержку со стороны немецкого имперского Военного министерства, она стала развиваться в группу просто-напросто связистов и агентов. Как таковая она, должно быть, оказывала соответствующему министерству ценные услуги.

Политическое предпочтение этой организации перед другими группами эмигрантов Внешнеполитическому ведомству кажется не только необоснованным, но прямо-таки ошибочным. К тому же, на основании еще ранее существовавших трений и разногласий между галичанскими и настоящими русскими группами Великой Украины, как раз галичанская группа эмигрантов может ожидать особые препятствия. Но при освещении всех украинских вопросов отношение к Польше является существенным. Назначение члена группы Ярого–Коновальца с самого начала оценивалось как антипольское решение всего украинского вопроса, почему же польско-украинский вопрос выдвинулся вперед, большевистски-украинский оказался на заднем плане. Следует при этом учесть, что группа Ярого–Коновальца в Галиции является отнюдь не единственной украинской национальной организацией, с которой в таком случае приходилось бы работать.

Створення Української установи довіри в Німецькій імперії...

Сотрудничество группы Ярого–Коновальца с имперским военным министерством, отделом контрразведки заволочено некоторым туманом. Однако господин Ярый в Закарпатской Украине выступает в роли посланника и ссылается на свои особенно близкие отношения с немецким генеральным штабом и руководящими немецкими ведомствами. Ярому предоставили возможность передать Закарпатской Украине материал на тысячу мундиров как подарок, чтобы и таким образом создать видимость, будто бы группа Ярого–Коновальца является избранной политической боевой группой Германии /приложение № 3/. Не соответствует также действительности, что ОУН или группа Ярого–Коновальца составляет сплоченное единство. Против Германии все чаще поднимаются противоречия и нападения, как это нам уже удалось проследить в печати этой группы.

Берлин, 13 декабря 1938 года.

ГДА СБУ. – Ф. № 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 209–213. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

№ 3

Повідомлення про телефонну розмову представника зовнішньополітичного відомства НСДАП з керівником військової розвідки адміралом Ф. В. Канарісом стосовно Української установи довіри в Німеччині від 17 грудня 1938 р.

Сообщение № 2 относительно украинского доверенного ведомства (фертрауенсштелле) в Германии, телефонный разговор с адмиралом Канарисом от 17 декабря 1938 года.

Адмирал Канарис сообщил по телефону, что он с нашим отказом относительно назначения Сушко согласиться не может, не доложив об этом сразу же фюреру. Вся работа в этой области в течение трех лет проводится с согласием высших инстанций. Он по этому поводу достиг соглашения с гестапо, а также и два дня тому назад с министром иностранных дел фон Риббентропом, который в этой области дал ему некоторые указания. Если Сушко не будет назначен, весь их план нарушится и он будет вынужден просить снять с него возложенную на него обязанность.

Я ответил адмиралу Канарису, что нам относительно этой трехлетней работы ничего неизвестно и что мы еще раньше протестовали бы против политического выдвижения члена группы Ярого–Коновальца, так как здесь речь идет не о военных, а о политических делах.

Тогда адмирал Канарис вновь подчеркнул, что эта работа проводилась с согласием высших инстанций и что он не откажется от своей точки зрения. В этом случае, значит, подготовительная работа и крупные денежные средства израсходованы напрасно.

Я ответил, что против его военных дел и приготовлений, с нашей стороны, возражений никогда не было, но назначение касается политической области, что может привести к последствиям, не касающимся военного сектора.

Адмирал Канарис все же настаивает на своем мнении и просит нас подвергнуть нашу точку зрения пересмотру. Я обещал ему доложить рейхсleiterу о нашем с ним разговоре.

ГДА СБУ – Ф. № 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 208–209. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

№ 4

**Доповідна записка стосовно наради у рейхсляйтера А. Розенберга
за участі штабсляйтера А. Шиккеданца, адмірала В. Канаріса,
підполковника Е. Лахузена та майора Е. Штольце від 21 грудня 1938 р.
у справі призначення голови Української установи довіри**

Матеріал относительно назначения украинского доверенного от 21 декабря 1938 года.

Совещание у рейхсляйтера Розенберга в присутствии штабсляйтера Шиккеданца, адмирала Канариса, подполковника Лахузена и майора Штольце от 21 декабря 1938 года.

Адмирал Канарис объясняет рейхсляйтеру способ работы, проведенной верховным главнокомандованием с группой Коновальца–Ярого или ОУН. Он заявляет, что соглашение с этой группой достигнуто на основании совещания с министерством иностранных дел и соглашения с японцами. Сама работа заключается в обучении военного дела.

Для административного объединения всех здешних украинских эмигрантов, после долгих совещаний с министерством иностранных дел и гестапо, последовало создание украинского доверенного ведомства (фертрауенштелле), руководителем которого со стороны верховного главнокомандования выдвинута кандидатура некоего доктора Николая Сушко. Адмирал Канарис еще раз уверяет, что этот доктор Н. Сушко не был сотрудником группы Коновальца–Ярого или ОУН. Это точно установлено со стороны верховного главнокомандования и гестапо. В противоречащих этому слухах речь идет, очевидно, о другом украинце однофамильце.

Штабсляйтер Шиккеданц заявляет, что у АПА, однако, имеются противоречащие сведения, именно в ответ на замечание майора Штольце – не со стороны гетманцев.

Рейхсляйтер Розенберг указывает на политическую сторону всего этого дела. Не касаясь военного обучения и подготовки, обязан указать на возможные политические последствия. Было бы политически крайне ошибочно опираться только на одну группу эмигрантов, именно на группу Коновальца–Ярого или ОУН и побороть все остальные группы. Рейхсляйтер Розенберг напоминает о деле украинского полковника Полтавца–Острияницы, арестованного отделом контрразведки на основании данных из кругов группы Коновальца–Ярого или ОУН и посаженного в концлагерь. Лишь по ходатайству АПА он был освобожден. Розенберг заявляет, что конечно, было бы невозможно использовать сотрудничество группы Коновальца–Ярого или ОУН с отделом контрразведки для ликвидации других нежелательных конкурентов.

Адмирал Канарис заявил, что это случилось при его предшественнике и что за это он не отвечает. Его стремление издавна направлено на дружественное сотрудничество с партией и всеми политическими учреждениями. Адмирал Канарис считает, что согласиться с (кандидатом) ОУН – это, по его мнению, можно сравнить с соглашением Генлейна, достигнутым в свое время в борьбе за Судетскую область между различными учреждениями.

Рейхсляйтер Розенберг находит это сравнение неподходящим, так как Генлейн действовал в своей стране. Он указывает на то, что группа Коновальца–Ярого или ОУН, главным образом, опирается на Галицию, а что касается политического влияния в Великой Украине, то она наткнется на большие затруднения. Ведь при всей

военной подготовке не следует выпускать из виду и политическую цель, чтобы достигнуть ее всяким путем и при возможно благоприятных условиях. Адмирал Канарис признает, что политическую цель верховное главнокомандование не приняло во внимание. Конечно, политическая цель может быть намечена лишь в Берлине.

Тогда рейхсляйтер Розенберг разъяснил адмиралу Канарису, что при преследовании военной цели в сотрудничестве верховного главнокомандования с группой Коновальца–Ярого или ОУН одновременно необходимо также наметить и политическую цель по отношению к Украине.

Группа Коновальца–Ярого или ОУН пока еще не развивала никакой политической идеологии. Она более или менее осталась организацией с ограниченными военными задачами, а по отношению к ней две другие эмигрантские организации находятся в гораздо выгоднейшем политическом положении. Это группа Левицкого, опирающаяся на Варшаву, и группа Скоропадского.

Группа Левицкого пока еще целиком плывет в польском течении. Она получила преимущество политической традиции в борьбе социал-революционного анархистского направления за независимую Украину против прежнего царизма. Она опирается, главным образом, на Советскую Украину. То же самое можно сказать и относительно группы Скоропадского, которая имеет развитую идеологию и может указать на политические события в связи с независимостью Украины. Элементы традиции остаются. Даже в том случае, если не принимать во внимание в будущем личность самого бывшего гетмана. За Скоропадским, кроме того, стоят сильные группы украинских эмигрантов в США, Канаде, Южной Америке, из числа которых в случае переворота на Украине может пополняться отсутствующая интеллигенция. Этой группой не следует пренебрегать в случае политического выступления против коммунизма, равно и как против еврейства.

Адмирал Канарис полностью соглашается с этими размышлениями, и он несколько не желает односторонней политической связи (рейха/империи) с одной лишь группой, в данном случае с Коновальцем–Ярым или ОУН. Он сейчас же думает непосредственно вступить в связь с гетманом Скоропадским, чтобы поддерживать в известной степени и эту группу.

Подполковник Лахузен показывает рейхсляйтеру Розенбергу список украинских политических групп, среди которых, к изумлению рейхсляйтера, группа Скоропадского названа монархически-великорусской.

Адмирал Канарис говорит еще о том, что группа Коновальца–Ярого или ОУН ему передала листовки и воззвания против коммунизма на украинском языке, выработанные ею же. Он обещал рейхсляйтеру Розенбергу передать несколько экземпляров.

Возвращаясь к вопросу украинского доверенного после вторичного заявления адмирала Канариса о том, что, по его данным, названный доктор Н. Сушко не принадлежит к группе Коновальца–Ярого или ОУН, было принято следующее решение:

Исходя из предпосылки, что названный доктор Николай Сушко не являлся и не является сотрудником группы Коновальца–Ярого или ОУН, внешнеполитическое ведомство НСДАП соглашается с его назначением при том условии, что ему даются в помощники по одному представителю из группы Скоропадского и группы Коновальца–Ярого или ОУН. Этот круг со временем может быть и расширен. Доктор Николай Сушко выдвигается как германец, чтобы этим соблюдалась нейтральная линия по отношению ко всем украинским группам.

В заключении адмирал Канарис заявил, что удовлетворит просьбу нашего отдела – свести счета с большевизмом и передать в использование нашему ведомству все радиотелеграфные сведения, поскольку таковые не касаются чисто военных дел.

ГДА СБУ. – Ф. № 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 225–227. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

№ 5

Доповідна записка стосовно українського довіреного – доктора Миколи Сушка. Телефонна розмова начальника штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданца з керівником абверу адміралом В. Канарісом від 28 грудня 1938 р.

Заметка относительно украинского доверенного – доктора Николая Сушко – телефонный разговор с адмиралом Канарисом от 28 декабря 1938 года.

28 декабря 1938 года звонил адмирал Канарис и сообщил мне (Арно Шиккеданцу. – Д. Б.), что он мое письмо от 23 декабря относительно украинского доверенного ведомства (фертрауенштелле) и о назначении доктора Николая Сушко получил. Он оживленно возражал против высказанного в этом письме мнения, что относительно членства названного доктора Сушко в ОУН нами вновь начато расследование при помощи гестапо. По мнению его спутников, которых он выслушал каждого в отдельности, совещание кончилось тем, что внешнеполитическое ведомство НСДАП согласилось с назначением доктора Сушко на основании доводов адмирала Канариса. Следствие может затянуться на недели и месяцы, дело об убийстве Коновальца при этом вновь будет развернуто, и все дело будет заторможено до бесконечности. Но он уже доложил генерал-полковнику Кейтелю, что достигнуто полное соглашение, и теперь, к сожалению, ему придется докладывать, что это не так.

Я ответил адмиралу Канарису, что действительно, во время самого совещания это оформление, правда, не было подтверждено, но что я во время разговора вставил заметку, что мы получили сведения, говорящие противоположное о докторе Николае Сушко. Он, может быть, помнит, что майор Штольце тут же бросил замечание “о приверженцах гетмана Скоропадского”, что я, однако, отрицал. Дело, как таковое, осталось неизвестным, и его теперь надо бы окончательно решить.

Адмирал Канарис возражал против этого и настаивал на том, что он, дескать, неоднократно заявлял, что дело ими расследовано тщательным образом и что во всех этих утверждениях нет ни атома истины.

Тут вышла путаница с человеком-однофамильцем. Он как М-доверенный с такой длительной затяжкой дела не может согласиться и он задумывается над тем, не лучше ли ему выпутаться со всего этого дела.

Я ему ответил, что мы также не ожидали такого оборота дела, наоборот, мы думали, что контроль может быть проведен в короткий срок и пройдет без всяких затруднений.

На это адмирал Канарис ответил, что он говорил также с штандартенфюрером Мюллером от гестапо и что он отправленное нами в гестапо письмо прочел. Штандартенфюрер Мюллер был также удивлен по поводу проведения этого дела, тем более, что адмирал Канарис к тому времени уже успел сообщить группенфюреру Гейдриху, что мы достигли полного соглашения. Во всем этом деле напрасно поднято много пыли допрашиванием целого ряда лиц, что ни к чему не приводит, так

Створення Української установи довіри в Німецькій імперії...

как оно им уже расследовано, получается лишь заторможение дела. Он себе представить не может, что рейхслайтер дал свое согласие на это дело.

В этом убеждении мне, к сожалению, пришлось его разочаровать, на чем наш разговор и кончился.

ГДА СБУ. – Ф. № 13. – Спр. 372. – Т. 34. – Арк. 217–218. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

№ 6

Лист начальника поліції безпеки керівникові штабу (штабслайтеру) зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданцу

Начальник полиции безопасности

С – III /11 А/ – 251/38 г.

Берлин СВ 11, 13.1.39.

Принц Альбрехт штрассе 8.

Секретно

Внешнеполитическому департаменту НСДАП для вручения господину руководителю штаба Шиккеданцу или заместителю.

Берлин В 35

Маргаретенштрассе 17

Содержание: Украинский доверенный.

По делу: Ваше письмо от 21.12 – 4214/4216/38 – от 22.12.38 г. – 4218/38 и от 23.12.1938 г. – 4219/38

Приложений: нет.

Ссылаясь на вышеприведенные письма, сообщаю, что я приказал отделению управления государственной полиции в Вене допрашивать доктора Павла Кашинского и названных им свидетелей относительно того, что им известно о докторе Сушко и его членстве в организации ОУН или по поводу его деятельности в группе Коновальца–Ярого.

По протоколам допросов оказывается, что только один доктор Кашинский дал показания о деятельности доктора Сушко в Организации украинских националистов (ОУН). Затем он утверждает, что доктор Николай Сушко не состоял членом или сотрудником группы Коновальца–Ярого. Кашинский лишь полагает, что доктор Сушко был членом ОУН.

В противоположность показаниям доктора Кашинского, свидетели Грыцовый и Мацилинский заявили, что они не помнят, присутствовал ли доктор Николай Сушко на конституционном собрании ОУН. Им, а также и свидетелю Сысаку неизвестно, состоял ли Сушко членом ОУН и принимал ли он участие в деятельности этой организации в качестве секретаря.

Во время следствия свидетель Мацилинский был допрошен по вопросу: роль доктора Сушко в связи с убийством польского министра внутренних дел Перацко-го. Мацилинский того мнения, что Сушко никаким образом не участвовал при подготовке или проведении покушения. Это показание подтверждается находящимся в здешних актах письмом министерства иностранных дел от 30 ноября 1935 г. – IV по. 7719 §, в котором говорится, что член ОУН Роман Сушко во время покушения имел литовский паспорт на имя “Мьколы Мельнычука”. Очевидно, на основа-

нии имени “Мыкола” в паспорте получилось недоразумение, доктора Николая Сушко перепутали с Романом Сушко. Между прочим, доктор Николай Сушко на допросе заявил, что он узнал, будто Роман Сушко раньше часто пользовался кличкой “Мыкола”.

Предположение, что Коновалец незадолго до отъезда из Берлина имел телефонный разговор с доктором Николаем Сушко, также оказалось неправильным. Показанием Барановского ясно подтверждается, что Коновалец имел телефонный разговор с Романом Сушко. Кроме того, расследованием, произведенным тайной государственной полицией по делу убийства Коновальца, уже в свое время ясно доказано, что Коновалец имел телефонный разговор не с доктором Николаем Сушко, а с бывшим украинским полковником Романом Сушко. Барановский заявил дополнительно, что он убежден, что доктор Николай Сушко никогда не находился в отношениях с Коновальцем и никогда не был членом или функционером ОУН.

Наконец, в присланном сюда 19 октября 1938 года защитном заявлении доктор Сушко уже в то время старался опровергнуть имеющиеся здесь показания доктора Кашинского и под присягой подтвердил, что он не был ни представителем руководства ОУН, ни секретарем этой организации. Доктор Сушко полагает, что Кашинский и Сысак дали показания против него по личным мотивам. Ему оба они уже несколько лет знакомы. Сысака в свое время пришлось выключить из украинского студенческого общества “Сичь” из-за неколлегиального поведения. Кашинский во время безработицы был взят доктором Сушко на службу в качестве домашнего учителя, так как супруга Сушко, урожденная немка, пожелала научиться украинскому языку; неправильные показания Кашинского доктору Сушко кажутся непонятными.

Относительно заметки в газете “Дило” от 20 ноября 1935 года, назвавшей доктора Николая Сушко со слов прокурора в деле Перацкого представителем ОУН – см. письмо от 22 декабря 1938 года – доктор Сушко еще 19 октября 1938 года заявил тайной государственной полиции следующее:

“Приведение статьи из газеты «Дило» как доказательства моей якобы деятельности в ОУН является абсурдом не только для юриста, но и для всякого здравомыслящего человека.

Я никогда не был знаком ни с Сеньком, ни с Сцыборским и не знаю этих господ и сегодня. Если эти господа действительно показали, что я имел какие-либо дела с ОУН, то эти показания ложны.

Далее я должен указать на то, что эта «статья» газеты «Дило» содержит лишь выдержку копии польского обвинительного акта. Газета «Дило» сама комментарий к этому не дает.

Очень странно, что круги, пользующиеся этой выдержкой как «доказательством», не считают нужным воспользоваться и той выдержкой газетной статьи, в которой говорится о ходе всего процесса, а не только об обвинительной речи. Из этой статьи именно видно, что защитники, попросившие предоставить им возможность познакомиться с обвинительным актом Сенька, не были удостоены ответа. А когда защитники высказали сомнение относительно правдивости «архива» Сенька и подтвердили, что этот «разоблачающий материал» является фальсификацией, прокурор ответил ледяным молчанием. Я не имею права критиковать польское правосудие 1935 года, но я не могу согласиться с тем, что меня связывают с этим процессом. Я, к сожалению, не был тогда в состоянии и не могу и сегодня потребовать от польского прокурора ответа. Не было и надобности отвечать на эти нападки

на меня, так как защитники подсудимых и без того достаточно выяснили правдоподобность всего материала. Этим для меня дело считалось законченным.

Возвращаясь еще раз к моей деятельности секретарем ОУН, я должен заметить, что мне кажется подозрительным, что будто бы Роман Сушко, между прочим, работал также под кличкой Мыкола (Николай). Так, по крайней мере, написано в обвинительном акте, согласно выдержки «Дило». Я считаю вполне возможным, что меня спутали с Романом Сушко. Не было бы лишним, если бы Ваш департамент обратился бы к Роману Сушко с запросом, был ли он в это время «секретарем» ОУН. Роман Сушко в то время, насколько мне известно, находился в Австрии.

Я еще раз повторяю, что я никогда не был ни «секретарем» ОУН и ни в какой-либо другой периферийной организации не работал.

Наконец, я обращаю Ваше внимание на то, что я германский подданный и беспрерывно, начиная с 1932 года, являюсь членом НСДАП – движения Гитлера в Австрии. Этими фактами мои политические цели и мое мировоззрение совершенно ясно и точно обрисованы”.

Романа Сушко допрашивать сейчас невозможно, так как он находится в Америке. Доктор Сушко согласен – если это окажется нужным – назвать еще свидетелей, готовых опровергать показания Кашинского относительно его сотрудничества в ОУН.

Однако, на основании вышеизложенного я полагаю, что от дальнейших исследований можно отказаться, тем более, что показания главного свидетеля Кашинского не пользуются слишком хорошей репутацией и крайне сомнительны.

Поэтому я попросил бы Вашего срочного сообщения о том, являются ли Ваши сомнения относительно назначения доктора Сушко руководителем бюро украинского доверенного теперь разрешенными или остаются еще не ясными.

Письмом от 21 декабря 1938 года Вы сообщаете, что на основании соглашения с главным командованием армии Вы ставите назначение доктора Сушко в зависимость от того обстоятельства, что ему следовало бы дать по одному сотруднику как с гетманской группы, так и со стороны группы Коновальца или УНО.

Я считаю создание особого штаба советников ненужным. Поскольку работой украинского доверенного затрагиваются вопросы украинской эмиграции, руководитель – доверенный сам может решить эти вопросы путем переговоров с представителями – председателями соответствующей группы.

Чтобы группа Скоропадского и УНО убедились в том, что бюро украинского доверенного является вполне неполитическим учреждением, служащим лишь регистрации и экономическому обеспечению украинских эмигрантов и являющимся ответственным за соблюдение порядка среди украинских эмигрантов, я намерен назначить по одному советнику для украинского доверенного, взятых из группы Скоропадского и УНО. Такими сотрудниками могут быть не руководители отдельных эмигрантских движений, а члены или сочувствующие, не занимавшиеся и не занимающиеся руководящей эмигрантской политикой, но готовые и способные добросовестно исполнять возложенные на них обязанности.

Прошу также Вашего согласия на это.

Главному командованию армии я переслал копию этого письма.

/Подпись/

Дмитро Бурім (Київ). **Створення Української установи довіри в Німецькій імперії: політика урядових кіл Німеччини та українська політична еміграція (1938–1945).**

У публікації розглядається роль урядових кіл Німеччини у створенні Української установи довіри в Німецькій імперії та позиція української еміграції.

Ключові слова: Українська установа довіри в Німеччині, Україна, Німеччина, українська еміграція, Українська Громада в Німеччині, Українське національне об'єднання в Німеччині.

Дмитрий Бурим (Киев). **Создание Украинского учреждения доверия в немецкой империи: политика правительственных кругов Германии и украинская политическая эмиграция (1938–1945).**

В публикации рассматривается роль правительственных кругов Германии в создании Украинского учреждения доверия в немецкой империи и позиция украинской эмиграции.

Ключевые слова: Украинское учреждение доверия в Германии, Украина, Германия, украинская эмиграция, Украинская Громада в Германии, Украинское национальное объединение.

Dmytro Burim (Kyiv). **A Creation of the Ukrainian Trust Institution in the German Empire: A Policy of German Governmental Circles and Ukrainian Political Émigrés (1938–1945).**

A role of the German Governmental circles in a creation of the Ukrainian Trust institution in German Empire and a position of the Ukrainian émigrés are analyzed in the article.

Key words: the Ukrainian Trust institution in Germany, Ukraine, Germany, Ukrainian émigrés, Ukrainian Hromada in Germany, Ukrainian National Union in Germany.